

két idegen vérmérsék hatására a magyar gondolkodás mintha végleg maga mögött hagyná a halálveszélyt. S ez az évtized az, amely... az első magyar (magyarosított) nevet írta a világirodalomtörténet lapjaira". Úgy tűnik azonban, hogy a nemzet közérzetének a halálveszély a természetes állapota, s mintha ebben rejlene a fennmaradás, a helyes tájékozódás lehetősége. Aki pedig ezzel ellentétés közhangulatot, vagyis bizakodó légkört akar teremteni, az helytelen irányban orientál. Csak így értelmezhetjük az írónak azt a tételét, mely szerint „egy-egy más vérmérsék övből idekerült géniusz” gyűjtotta fény „inkább kápráztatta, mint vezette (a magyar) szemét”. Szándékosan emeltük ki ennek az irodalomtörténeti szemléletnek a gyengéit és tarthatatlanságát. Ezzel azt kívántuk érzékeltetni, hogy a gyűjteményben ezek az írások nem aktualitásuk, hanem dokumentumjellegük miatt kaphattak helyet. Nagy írók nagy tévedései is szolgálhatnak tanulságokkal.

Az előbbieknél sokkal érdekesebb, szinte izgalmas olvasmányt nyújtanak azok a tanulmányok, amelyekben az író egy-egy művének keletkezéséről, az alkotás közben megoldandó feladatokról tájékoztat. Ilyen lebilincselő tanulmány pl. a *Korrektúra* után, amelyben a regényírás titkairól, konkrétan a *Gyász*, az *Izony* és az *Egető Eszter* műhelyproblémáiról számol be a szerző. Szó esik itt író és mű kapcsolatáról, az írói életkörülmények, az alkotó ihlet és a mű megformálásának összefüggéseiről, az élményanyag (illetőleg az azt megőrző emlékezet) és az alkotó képzelet egyensúlyáról Németh László regényeiben stb. Több műhelytanulmány foglalkozik a drámákkal is. Mindezek — azon túl, hogy az olvasók és színházlátogatók előtt feltárják az író világát, betekintést nyújtanak alkotói műhelyébe — sokoldalú segítséget adnak a művek megértéséhez, szakszerű elemzéséhez.

Szólni lehetne még a terjedelmes gyűjtemény olyan darabjairól, amelyekben az író nagyon is előremutató, szocialista oktatásunkban megvalósuló javaslatait mondja el, mint amilyen pl. az egyetemi oktatásban a hallgatók önállóságának növelése, a kiscsoportos foglalkozások, a tudománytörténeti szempontok érvényesítése stb. Vagy azokról az írásairól, amelyek napjaink időszerű kérdéseire — pl. a demográfiai vita, a közegészségügy, a termelőszövetkezetek stb. — szólnak hozzá. Befejezésül meg kell azonban elégednünk annak a hangoztatásával, hogy az előbbiek azt példázzák: e nagy formátumú gondolatrendszernek számos tétele túlélté az idők viszontagságait és a szocializmusban talált kedvező talajra. Az utóbbiak pedig arra engednek következtetni, hogy a társadalmi reformer „szerepében” nem annyira az ideák, mint inkább az erkölcsi elkötelezettség volt a meghatározó. Nem a módszerre, inkább a célra és annak szolgálatára esett a hangsúly. Mert bármennyire is benne élnek Németh László mai szemléletében is korábbi elgondolásai, ezek ma már nem perelnek azokkal a másfajta elvekkel, amelyek szerint az író egész életén át követett célja: a magyar nép közösségi, művelt életformája megvalósul. (*Magvető Könyvkiadó 1968.*)

CSUKÁS ISTVÁN

NAGY PÉTER: TÁGULÓ VILÁG

Az *Elvek és Utak* sorozat új kötete Nagy Péter vaskos, csaknem hatszáz oldalas tanulmánygyűjteménye, a *Táguló világ*. Írásait évfordulóra válogatta: huszonöt éve jelent meg a szerző első cikke és első nyomtatott könyveskéje. Ezek a kritikák, tanulmányok így egyszerre adnak képet a személyes útról és a világirodalmi kultúránk, közvetve részben felszabadulás utáni kultúrpolitikánk alakulásáról. Szinte mindaz együtt van benne, ami ebben a periódusban az angol, a francia és a német nyelvű irodalomból a fordítás révén hozzánk eljutott és jelentős volt. Az első megjelenést mutató évszámokból érzékelhető a világ tágulásának ritmusa, de az a fájó fáziskülönbség is, amellyel a megismerésben elmaradtunk. Így történhetett, hogy a kritikus alig pár hónapnyi különbséggel mondja el gondolatait a nagy öregek nálunk későn szenzációvá lett műveiről és az utánuk érkezett, melléljük felnövő fiatalok munkáiról.

Lehetetlen egyenként beszélni az itt található mintegy száz, különböző műfajú új regényekről, drámákról, filmekről és tanulmánykötetéről szóló írásokról, inkább megpróbálom summázni azt, ami a sokféleiben, az elutasításban és az elfogadásban, a lelkesedésben és a tartózkodásban, az egymástól látszólag té-

májuk és a kötet szerkezete szerint is távol eső cikkekben mégis közös gyökerű. Természetes, hogy a kortársi kultúráról, az élő világirodalom jelenségeiről nem lehet érdemlegesen mondani anélkül, hogy közben ne mondaná el, mit tart a realizmus, a modernizmus, az avantgard vagy a regény és a drámaelmélet vitás kérdéseiről. Kritikusai magatartásának korszerűségét mutatja, hogy minden jelenséghez a mai és a magyar irodalmi-kulturális igény felől közelít. Ilyen szándékkal kutatja a klasszikus magyar és világirodalmi alkotások, a nagy sikerű nyugati drámák vagy bestsellerek hatásának, népszerűségének titkát — tanuljanak belőle a mi regényíróink, a mi drámaíróink.

A nyomozás egyik elméleti eredménye, hogy minden ellenkező kísérlet ellenére a regény műfaji lényege, integráns része a mese. Ha ez hiányzik, összeszűkül az ábrázolt világ, azért az ilyen regény csak kisszámú elit olvasmányra lesz.

Nagy Péter a realizmus híve. A formai bravúrokat tartózkodva fogadja, az új technikáért csak akkor lelkesedik tiszta szívből, ha a tartalomban igazolódik. Véleményét nyíltan is megfogalmazza egy 1963-as színházi kritikájában: „A modernség nem lehet negyven év előtti vívmányok átlántálása vagy újra felmelegítése, mint ahogy a szocialista művészet igényeit nem elégítheti ki a pusztaság és közvetlen, az alapfogalmakig leredukált agitáció.” Hasonló következtetésre jut az anti-színház problémáit fejtegetve is. A tehetséges alkotóknál a fejlődést a dekadenciától a realizmushoz való közeledés jellemzi. Véleményének megfogalmazásában mértéktartó. A kritikus érveit az irodalomtörténész támogatja az író és a mű helyének megjelölésében, rokon jelenségekhez, történelmi folyamatokhoz kötöttségük feltárásával. A frissen kézbe vett könyv jó ízeit élvező olvasót az esztéta erősíti meg, hogy az újság ingere nem vezette félre.

Sohasem könnyen született, csalóka impressziókról számol be, hanem töprengései higgadt eredményét fogalmazza meg szellemes, energikus, a műfajban szokatlanul, szinte pompázatosan színes képi nyelven. Emlékezetbe ragad egy-egy tételmondatának epiteton ornansa (Gide: „az öncélú szép legmesszebb ható szavú főpapja”, T. S. Eliot: „az angol — s ezen keresztül a világ költészetének új kanonizátora” vagy Jókai: „a magyar irodalom aranyembere”), amely egyszerre az elismerés és a tárgyilagos megmértetés szava.

Halott írókról, régen klasszikussá érett művekről is úgy ír, hogy mai kultúránk élő vagy kihulló részeinek tekinti őket; az irodalmat, tágabban a művészetet nem elvont problémák halmazának, hanem közügynek. Legvilágosabban a kötet utolsó ciklusa, a Népszabadság-ban megjelent *Újraolvasva* gyűjteménye mutatja ezt a szemléletet. Fogantatásuk szándéka nemes, tudóshoz méltó publicisztikai vállalkozás, fogadtatásuk a szerző bevallása szerint is elkedvetlenítő. Tizenhárom olyan könyvről ír bennük, amelyek kiadói adatok és könyvtári statisztikák tanulságaiként tömegolvasmányokká lettek. Mi ennek a példátlan népszerűségnek az oka? Mi a haszna, és mi a kára? Sokféle okot, magyarázatot talál — egynémelyikkel vitatkozni lehetne, de úgy hiszem, hogy a sikertelenség fő oka: a szerző — műveltségéből, helyzetéből, ízléséből következően — nem azonosulhatott azzal a típusú olvasóval, amelyhez fordult. Nagy Péter *Újraolvasó* — akihez szöveg, *első olvasó*. Ezt az élményt pergette el visszaidézhetetlenül az idő, amely a regényekkel történt első találkozása óta eltelt, de amelyet a művészet mindenkinek, aki frissen fordul hozzá, ismét töretlenül nyújt. (*Magvető Könyvkiadó 1968.*)

KARDOS JÓZSEF